

GDAŃSK NA LIŚCIE ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO – 20 LAT STARAŃ I NIEWYKORZYSTANYCH SZANS

Gdańsk on the UNESCO World Heritage List - 20 years of attempts and missed opportunities

*Marcin Gawlicki**

SUMMARY: The abstract of this article presents efforts undertaken during the last two decades, to put Gdańsk – one of the oldest cities of the Republic of Poland – on UNESCO World Heritage List and, based on archival materials and the author's own experience, analyses the reasons for the ineffectiveness of those attempts. The criteria to achieve this goal have been subject to a number of changes and modifications. The development of conservation concepts of the last decades, especially seeing the intangible heritage values, has created an opportunity

for a broad appreciation of places, typically attributable to the reflexive points of modern history. It is the Solidarity Shipyard, perpetuated in the public consciousness, which still remains such a place. Whether it will prove worthy of the World Heritage List, should be decided by the persons responsible for its contemporary protection.

KEYWORDS: Gdańsk, preservation of monuments, world heritage convention, world heritage list.

Artykuł prezentuje, podejmowane w okresie ostatnich dwudziestu lat, starania o wpis Gdańska – jednego z najstarszych miast Rzeczypospolitej – na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz analizuje, w oparciu o materiały archiwalne i własne doświadczenia autora, przyczyny nieskuteczności tych działań¹.

Zasady i procedury przygotowania aplikacji o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO zostały określone już w pierwszych dokumentach z 1977 r. W okresie ostatnich czterdziestu lat podlegały kolejnym uszczegółowieniom i modyfikacjom. Obecnie, jako „Wytyczne operacyjne do wdrażania Konwencji Dziedzictwa Światowego”, stanowią podstawę dla prowadzonych w tym zakresie postępowań i ocen².

W oparciu o analizę dokumentów doktrynalnych oraz obserwacje podejmowanych w ostatnich dziesięcioleciach działań, wyróżnić można trzy warunki konieczne do skutecznego wdrożenia aplikacji. Są to: wybór właściwie zdefiniowanego i reprezentującego określone wartości miejsca, pełna prezentacja narzędzi jego ochrony oraz wola polityczna do przeprowadzenia procedury i jej skutecznej realizacji w przyszłości. Każdy z wymienionych czynników, poprzez wzajemnie sprzężone

* Dr hab. Eng. Arch. Marcin Gawlicki, Professor KUL, head of the Chair of Landscape Design at the Institute of Landscape Architecture, Catholic University of Lublin
<https://orcid.org/0000-0002-9919-3441>

¹ Autor w okresie ostatnich dwudziestu pięciu lat, jako wojewódzki konserwator zabytków w Gdańsku, ekspert ICOMOS oraz pierwszy przewodniczący powołanego w 2007 r. Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce, aktywnie uczestniczył w staraniach o wpis Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa.

² The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>, dostęp 08 05 2017.

relacje, musi w całości odpowiadać ustalonym wymogom. Na podstawie przemyślanego wyboru, w oparciu o Wytoczne Operacyjne należy precyzyjnie określić przedmiot ochrony, w tym szczególnie istotnym zagadnieniem jest prezentacja jego wartości. Powinny sprawnie funkcjonować instytucjonalne i prawne narzędzia ochrony, z uwzględnieniem profesjonalnych planów zarządzania miejscem i dobrą perspektywą wsparcia finansowego. Istotnym elementem jest także determinacja zarządcy miejsca oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, czyli wola polityczna do skutecznego przeprowadzenia procedury. Przy połowicznym lub błędnym spełnieniu któregokolwiek z tych warunków, każdy, nawet najlepiej przygotowany wniosek, skazany jest na niepowodzenie.

Początek starań o wpis Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa

Symbolicznym początkiem starań o docenienie roli Gdańska w historii Europy było wpisanie w 1947 r. całego historycznego obszaru miasta do rejestru zabytków. Jedną z pierwszych decyzji tego rodzaju w Polsce, podpisana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków prof. Jan Borowskiego, przygotowała podstawy do sporządzenia planów odbudowy zniszczonego kataklizmem wojny miasta³.

Umieszczenie w rejestrze zabytków obszaru określonego granicami nowożytnych fortyfikacji, podobnie jak to miało miejsce w odniesieniu do obszaru Starego Miasta w Warszawie, stanowiło w owym czasie ważny impuls do odbudowy z zachowaniem priorytetów konserwatorskich. W krótkim uzasadnieniu tej decyzji czytamy: „Uznanie terenu Miasta Gdańska wynika nie tylko z istnienia na wspomnianym terenie pojedynczych pomników architektury kościelnej i świeckiej, ale na równi wiąże się z zespołami budowli świeckich, które wznoszone w następujących po sobie epokach stylów, podporządkowane były ogólnej koncepcji urbanistycznej miasta, wytkniętej przez jego założycieli w średniowieczu⁴. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że uzasadnienie tego ważnego aktu prawnego, obok ochrony poszczególnych budowli, wprowadza pojęcie koncepcji urbanistycznej miasta. Takie rozszerzenie uznać należy za nowatorskie, gdyż zakładając ochronę obszaru, znacznie wyprzedza powszechnie w tym czasie przyjęte standardy. Odnotujmy, że Konwencja Światowego Dziedzictwa, doceniająca znaczenie kulturowe miejsc i obszarów, ustanowiona została wiele lat później⁵.

Koncepcję ochrony obszarowej rozwinięto w praktyce podczas procedury uznania Gdańska za Pomnik Historii. Na podstawie zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r., Gdańsk wspólnie z grupą innych cennych dla kultury polskiej obiektów i obszarów uznany został za Pomnik Historii⁶. Określone w uzasadnieniu granice w większości oparły się o linie wyznaczone decyzją z 1947 r. Jako cel ochrony wskazano zachowanie XVII wiecznego zespołu miejskiego ze względu na jego wartości historyczne, przestrzenne i architektoniczne, a także niematerialne walory miejsca. Był to pierwszy krok w kierunku otworzenia procedur aplikacyjnych i rozpoczęcia realnych starań o umieszczenie na Liście Światowego Dziedzictwa. Kilka innych obszarów i obiektów równocześnie z Gdańskiem uznanych za Pomniki Historii, takie jak Toruń, Zamość czy Malbork, w kolejnych latach skutecznie pokonało procedury, by znaleźć się w tym prestiżowym gronie. Aplikacja dotycząca Gdańska

³ Decyzja nr 8 z dnia 11 października 1947 r.

⁴ Szerzej na ten temat: Gawlicki Marcin, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945–1951. Kształtowanie koncepcji konserwacji i odbudowy*, Gdańsk 2012; Friedrich Jacek, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945 – 1960*, Gdańsk 2015.

⁵ Konwencja w sprawie ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, Paryż, 21 listopada 1972 r.

⁶ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r., Monitor Polski Nr 50, poz. 415.

nie została uwieńczona sukcesem.

Pierwszy wniosek z 1997 roku

Pierwszy wniosek o wpis Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa sporządzono w 1997 r. Istotnym czynnikiem uzasadniającym jego złożenie była rocznica milenium Gdańska, upamiętniająca pierwszą historyczną wzmiankę dotyczącą miasta. Przedmiotem wniosku, przygotowanego przez zespół ekspertów z Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej, był obszar Głównego Miasta w jego historycznych granicach, XVII wieczne fortyfikacje Oplywu Motławy oraz Twierdza Wisłoujście, w zarysie granic fosy Szańca Wschodniego i Martwej Wisły⁷. Koncepcję aplikacji oparto o sprawdzony model wyboru najcenniejszych obiektów, obszarów i miejsc zabytkowych.

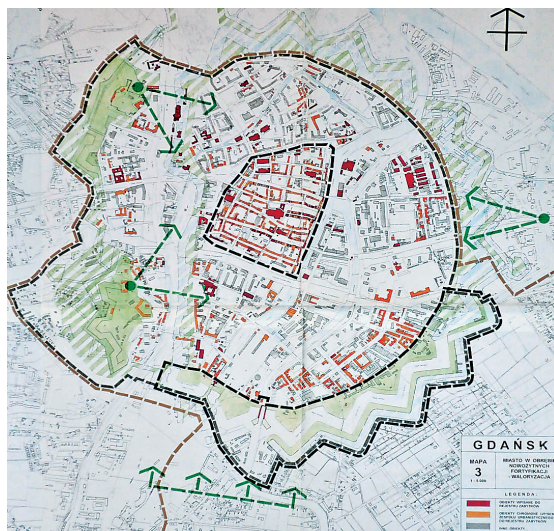

IL.1 Gdańsk, Ratusz Głównego Miasta i Studnia Neptuna, elementy pierwszej aplikacji z 1997 roku.

Na obszarze Głównego Miasta wytypowano kilkanaście najcenniejszych budowli. Wśród nich znalazł się Kościół Mariacki, Ratusz Głównego Miasta, Dwór Artusa, Zbrojownia, Żuraw i szereg innych obiektów, które w znaczącym stopniu ocalały z pożogi wojennej. W uzasadnieniu wskazano na zrealizowany po wojnie metodyczny proces odbudowy, połączony z rekonstrukcją fasad dawnych kamienic mieszczańskich, dokonaną w oparciu o wiarygodne historyczne dokumentacje, przy znaczącym zachowaniu ocalałej substancji zabytkowej, także z użyciem oryginalnych detali. Zwrócono uwagę na realizację wyjątkowego w swej koncepcji dzieła, jako ważnego dokumentu historii konserwacji XX wieku,

⁷ *Gdańsk, Główne Miasto, opływ Motławy oraz Twierdza Wisłoujście*, dokumentacja wykonana w Zakładzie Historii Architektury i Konserwacji Zabytków oraz w Katedrze Urbanistyki Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej, na zlecenie Wydziału Kultury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku, zespół autorów dokumentacji: Wiesław Anders, Wiesław Gruszkowski, Robert Hirsch, Jadwiga Kiernikiewicz-Wieczorkiewicz, Joanna Labenz, Aleksander Piwek, Roman Ruczyński, Radosław Stefańczyk, Gdańsk 1997.

a wartość autentyczności uzasadniano powszechną społeczną aprobatą dla procesu odbudowy⁸.

Il. 2 Wniosek z 1997 roku, Miasto w obrębie nowożytnych fortyfikacji, waloryzacja.

W rozdziale uzasadniającym wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO wskazano na spełnienie kilku kryteriów określonych obowiązującym w tym czasie wytycznymi operacyjnymi. Miasto, jako zabytek architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego wypełniał zdaniem autorów wniosku kryterium I, związane z wyjątkową realizacją artystyczną i estetyczną, arcydziełem ducha twórczego człowieka. Uznano, że jako ważny historyczny dowód zjawiska twórczej adaptacji i wymiany doświadczeń artystycznych spełniono także warunki kryterium II. Wypełnienie kryterium III związanego z pojęciem odległej starożytności uzasadniono rocznicą tysiąclecia miasta. Obszernie uzasadniono także warunki kryterium IV, jako charakterystyczny typ struktury, odbijający rozwój kulturalny, społeczny i artystyczny. W uzasadnieniu wpisu między innymi zwrócono uwagę, że właśnie w Gdańsku zrodziła się „Solidarność”, ruch protestu przeciwko władzy komunistycznej, który przyczynił się do głębokich zmian ustrojowych wielu krajów na obszarze jednoczącej się środkowo – wschodniej Europy. Ten argument wypełniał również kryterium VI wpisu, jako miasto związane z ideałami i wierzeniami, wydarzeniami i osobistościami, mającymi ważne znaczenie i wymowę historyczną⁹. W czasie przygotowywania wniosku trudno było szerzej rozwinąć to uzasadnienie uwzględniając miejsca materialnie związane z ruchem „Solidarności”, gdyż w Stoczni Gdańskiej, mimo poważnego zagrożenia upadłością i likwidacją zakładu, nadal trwała jeszcze produkcja statków.

We wniosku wzięto również pod uwagę kryterium autentyczności. W odniesieniu do Twierdzy Wisłoujście i Opływu Motławy warunek ten był oczywisty. Natomiast dla obszaru Głównego Miasta w uzasadnieniu wskazano na pewien stopień zachowania autentycznej substancji zabytkowej, sumienną odbudowę realizowaną na podstawie wiarygodnych przekazów ikonograficznych oraz

⁸ Ibidem s. 20.

⁹ Ibidem s. 22.

liczne przykłady prac konserwatorskich prowadzonych w oparciu o zasadę anastylozy. Powołano się także na ustalenia dotyczące autentyczności podjęte trzy lata wcześniej na konferencji w Nara¹⁰.

Strefę buforową dla Głównego Miasta, wyznaczono po obrysie granic Pomnika Historii, z uwzględnieniem jej poszerzenia o bezpośrednie przedpola nowożytnych fortyfikacji. Podobnie wyznaczono strefę ochrony Twierdzy Wisłoujście. Należy zwrócić uwagę, że ochrona konserwatorska Głównego Miasta sprawowana była w oparciu o nadal obowiązujący w tym czasie Miejscowy Plan Zagospodarowania przestrzennego z 1969 roku, była zatem daleko niezadowalająca i nie przystawała do nowych realiów społeczno – gospodarczych¹¹. Przypomnieć w tym miejscu trzeba, że ważnym narzędziem ochrony było w owym czasie mocne usytuowanie urzędu wojewódzkiego konserwatora zabytków w krajowym systemie ochrony zabytków.

Zdecydowane poparcie wniosku deklarowane przez Władze Miasta i Ministerstwo Kultury i Sztuki, stanowiło przejaw zgodnej woli politycznej do jego realizacji. Zakończona sukcesem aplikacja, w powszechnym odczuciu decydentów, miała nadać nowy impuls do kontynuacji prac konserwatorskich, często wtedy określanych, jako drugi etap odbudowy, a zapoczątkowanych przygotowaniem miasta do uroczystości milenijnych.

Po oficjalnym przedstawieniu wniosku, wyznaczony ekspert ICOMOS przystąpił do jego oceny¹². Pozytywnie zaopiniowaną dokumentację przekazano pod obrady Komitetu Światowego Dziedzictwa. Rozpoznanie szans dla jego aprobaty, przeprowadzone na forum ekspertów wykazało szereg wątpliwości związanych z oceną autentyczności odbudowanego miasta. W dyskusjach i rozmowach kulturalnych podnoszono argumenty związane z wcześniejszymi decyzjami o wpisie Starego Miasta w Warszawie, którego autentyczność też swego czasu była podważana. W obawie przed odrzuceniem wniosku, co uniemożliwiłoby jego skuteczne procedowanie w przyszłości, Ministerstwo Kultury i Sztuki postanowiło o wycofaniu kandydatury Gdańska i umieszczeniu jej na liście oczekujących.

Drugi wniosek z 2005 roku

Już w 1999 roku dostrzeżone zostały wartości zabytkowe terenów Stoczni Gdańskiej, szczególnie ich głębokizwiązekz powstaniem idei „Solidarności”, upadkiem komunizmu i odzyskaniem przez Polskę wolności. Pierwszym krokiem dla ochrony związanych z „Solidarnością” najcenniejszych elementów materialnych stoczni, była decyzja o wpisaniu do rejestru zabytków Placu Solidarności, Pomnika Poległych w grudniu 1970 roku Stoczniowców, sąsiadującej z placem Bramy Nr 2 oraz dawnej Sali BHP, w której odbywały się rozmowy delegacji rządowej z przedstawicielami strajkujących stoczniowców w sierpniu 1980 r¹³. Uzasadnienie decyzji, obok wskazania obiektów i obszarów podlegających ochronie, odwoływało się także do niematerialnych wartości miejsca i jego znaczenia dla współczesnej historii Europy. Była to jedna z pierwszych w kraju decyzji o wpisie do rejestru zabytków obiektów o tak młodej metryce, jednocześnie tak silnie związkach z niematerialnymi wartościami dziedzictwa kulturowego. Rozpoczęty w 1999 roku proces obejmowania ochroną najcenniejszych obiektów dawnej stoczni, początkowo kontestowany przez część polskiego środowiska konserwatorskiego, niestety

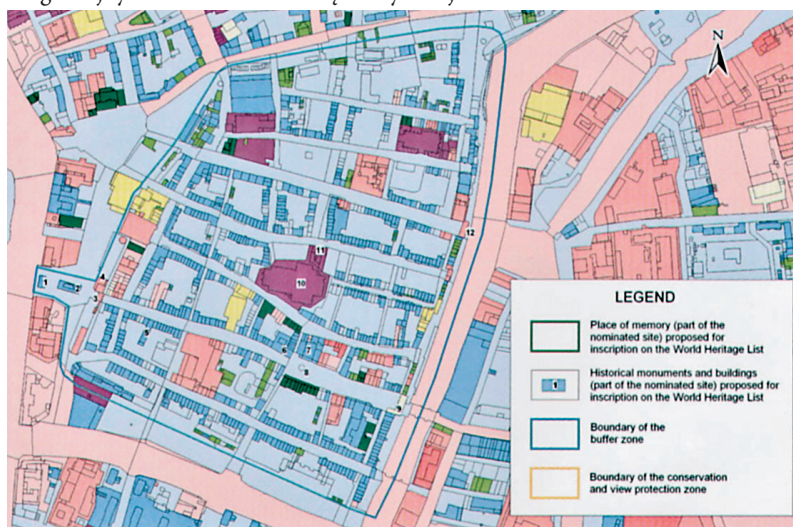
¹⁰ Dokument z Nara o autentyzmie, 1–6 listopada 1994 r.

¹¹ Miasto przystąpiło do przygotowania nowego planu zagospodarowania przestrzennego w 1996 r., wniosek z 1997 r. s. 8, 20.

¹² Była nim Marisa Jonsson ICOMOS Szwecji, konserwator okręgu Visby.

¹³ Decyzja PWKZ A-1206 z dnia 06 12 1999 r.

przez szereg kolejnych lat nie doczekał się kontynuacji.

Il. 3 Wniosek z 2005 roku, Historyczne budowle Głównego Miasta proponowane do wpisu.

Przygotowania do ponowienia wniosku o wpis Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa rozpoczęły się w 2004 r. W istotny sposób zmodyfikowano przedmiot ochrony prezentowany w pierwszej aplikacji. Dokumentację zatytułowaną Gdańsk – Miasto Pamięci i Wolności, na zlecenie Prezydenta Miasta Gdańska przygotował Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków¹⁴. Proponowany obszar wpisu był zdecydowanie większy od poprzedniego. Znalazł się w nim zespół budowli historycznych Głównego Miasta nazwany Droga Królewska, z Bramą Wyżynną, Przedbramiem ul. Długiej, Złotą Bramą, Dworem Bractwa św. Jerzego, Domem Uphagena, Ratuszem Głównego Miasta, Dworem Artusa z fontanną Neptuna, Zieloną Bramą, Zespołem Kościoła Mariackiego oraz Żurawiem nad Motławą. Drugim obiektem było Westerplatte – miejsce pamięci związane z wybuchem II wojny światowej, którego granice oznaczono zgodnie z decyzją o wpisie do rejestru zabytków podjętą kilka lat wcześniej¹⁵. Kolejnym obszarem proponowanym do wpisu, był fragment Stoczni Gdańskiej związany z powstaniem „Solidarności”, wraz z pomnikiem Poległych Stoczniovców, określony również w oparciu o granice ustalone w decyzji o wpisie do rejestru zabytków. Strefę buforową dla zespołu Głównego Miasta ustalono w granicach jego dawnych fortyfikacji, z zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym i ważniejszymi budowlami historycznymi. Dla pozostałych dwóch miejsc strefy buforowe wyznaczono w bezpośredniej otulinie terenów wpisanych do rejestru zabytków. Oznaczono także strefy ochrony konserwatorskiej i widokowej.

W obszernym uzasadnieniu wniosku szczególną uwagę zwrócono na rozwinięty w Gdańsku intelektualny koncept włoskiej republiki mieszczkańskiej, adaptowany do uwarunkowań doby

¹⁴ Gdańsk Miasto Pamięci i Wolności, zabytek kultury Rzeczypospolitej Polskiej kierowany do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, zespół autorski: Artur Kostarczyk – kierownik zespołu, Krystyna Babnis, Marek Borowski, Beata Dygulska, Marcin Gawlicki (pkt 2.c, 2.d), Teofila Gruda, Dorota Hryszkiewicz, Zofia Maciakowska (pkt 2.b), Piotr Nejmajer, Joann Wiensak, opracowano w Regionalnym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Gdańsku, Warszawa 2004

¹⁵ 1 IX 2003 r. teren Westerplatte uznany został przez Prezydenta RP za Pomnik Historii.

reformacji. Wskazano, że umiłowanie wolności jest osią gdańskiej historii i współczesności dającą podstawy do realizacji imponujących i unikatowych dzieł architektonicznych. Było też genezą wielu historycznych wydarzeń, w tym wybuchu II wojny światowej w 1939 r. oraz powstaniem „Solidarności” w 1980 r., pierwszego masowego ruchu opozycji w państwach komunistycznych. Miało istotny wpływ na współczesną historię i zapoczątkowało budowę społeczeństwa obywatelskiego, otwierając drogę do powstania zjednoczonej Europy. Odnotowano autentyczność i integralność typowanych do wpisu miejsc. W obszarze niematerialnym zwrócono między innymi uwagę na zachowanie pełnego programu republiki miejskiej w XVI i XVII wieku z jej przesłaniem ideowym, tradycyjny sposób użytkowania przestrzeni oraz jednoznaczne powiązania z udokumentowanymi wydarzeniami i ideami o niekwestionowanych wartościach uniwersalnych¹⁶. Dla pełnego stwierdzenia zasadności aplikacji wskazano, że przedmiot nominacji mieści się równocześnie w trzech kategoriach: zabytki, grupy budynków i miejsca. Kryterium II wypełnione było poprzez ukazanie ważnej wymiany ludzkich wartości na przestrzeni dziejów, kryterium IV, jako wyjątkowy przykład typu budynków, a kryterium VI wskazało na bezpośredni związek i realne powiązania z wydarzeniami i żywą tradycją oraz ideami o uniwersalnej, ponadprzeciętnej wartości. Uzasadnienie zawarte w obszernym i bogato ilustrowanym wniosku było przekonujące, szczególnie w warstwie związanej z wskazaniem niematerialnych wartości reprezentowanych przez nominowane miejsca. Ważną częścią wniosku był rozdział poświęcony zasadom ochrony i środkom ich wdrażania. Przedstawiono też główne źródła i poziom finansowania oraz listę obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dotyczących przedmiotu wniosku, stref buforowych, a także obszarów objętych ochroną konserwatorską, nie komentując szerzej ich szczegółowych zapisów.

W dokumentacji umieszczono także rozdział poświęcony planom zarządzania, w których deklarowano rozpoznawanie, utrzymanie, ochronę i konserwację uniwersalnych wartości miejsca i jego znaczenia, rewitalizację i utrzymanie wysokiej jakości przestrzeni publicznych oraz promowanie wiedzy o nim, z jednoczesnym zapewnieniem szerokiego społecznego dostępu. Dokumentacja została poszerzona o aneks zawierający dodatkowe informacje o strefie buforowej i ochronie konserwatorskiej oraz widokowej, a także jako uzupełnienie, kalendarium dziejów Gdańska.

Wniosek złożono w 2005 r. Zgodnie z procedurami, ustalonymi przez Komitet ds. Światowego Dziedzictwa, wyznaczony ekspert ICOMOS przeprowadził ocenę aplikacji połączona z wizją terenową wskazanych miejsc¹⁷. Uzasadnienie wartości materialnych i niematerialnych, podobnie jak deklarowane granice stref buforowych, nie budziły zasadniczych wątpliwości. Problemem stała się ocena skuteczności narzędzi ochrony, wyrażanych w obowiązujących zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dotyczących terenów dawnej Stoczni Gdańskiej, szczególnie ich styku z obszarem Gdańska, wyznaczonymi granicami Pomnika Historii. Istotne wątpliwości recenzentki, uzasadnione oczywistymi zasadami konserwatorskimi, wzbudził brak szczególnej ochrony budowli i obiektów Stoczni Cesarskiej, możliwej do realizacji poprzez wpisy do rejestru zabytków oraz dopuszczana planami zagospodarowania przestrzennego budowa obiektów wysokich, czyli wieżowców, na terenie dawnej stoczni i jej styku z obszarem Starego Miasta.

Nie został uwzględniony jeden z zasadniczych elementów poprawności wniosku, gdyż narzędzia ochrony i plany zarządzania nie spełniały obowiązujących standardów. Ponownie pojawiły się głęboko

¹⁶ Wniosek z 2004 r. s.19.

¹⁷ Ekspertem była Margaretha Ehström, ICOMOS Finlandii.

uzasadnione wątpliwości dotyczące skuteczności procedowania aplikacji podczas dorocznych obrad Komitetu Światowego Dziedzictwa, co stało się u podstaw decyzji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, o wycofaniu wniosku.

Inicjatywa związana ze Znakiem Dziedzictwa Europejskiego

Niepowodzenie kolejnej aplikacji nie wpłynęło na zmianę stanowiska Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotyczącego niezwykle wysokiej oceny materialnych i niematerialnych wartości terenów dawnej Stoczni Gdańskiej, ich ważnych związków z powstaniem „Solidarności” i upadkiem komunistycznych władz w państwach Europy środkowo – wschodniej. W 2008 roku, na forum państw Unii Europejskiej pojawiła się nowa inicjatywa przyznawania Znak Dziedzictwa Europejskiego, według procedury tworzenia inicjującej listy indykatywnej dla miejsc mających szczególne znaczenie dla historii, kultury i integracji europejskiej. W grupie pierwszych kilku obiektów zgłoszonych przez Polskę znalazła się Stocznia Gdańska, a stosowny znak wkrótce umieszczono w historycznym miejscu na Bramie nr 2¹⁸.

Trzecia próba realizacji wniosku w 2009 roku

W 2008 roku z inicjatywy Generalnego Konserwatora Zabytków śp. Tomasza Merty powołany został Komitet do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce. Nastąpił kolejny impuls dla starań o wpis Gdańska na listę Światowego Dziedzictwa. Wyjazdowe posiedzenie Komitetu odbyło się w Gdańsku w marcu 2009 roku. Po zapoznaniu się ekspertów z dokumentami planistycznymi przedstawionymi przez władze miasta oraz po wizji terenowej i długiej dyskusji wypracowano wnioski dotyczące oceny bieżącej sytuacji i wskazań do dalszych działań¹⁹. Zwrócono uwagę na brak spójnej polityki miasta w kwestii wznoszenia budynków wysokich na terenach wpisanych do rejestru zabytków. Wyrażono zaniepokojenie projektami nowych inwestycji w rejonie planowanej „Drogi do Wolności” oraz Budynku Dyrekcji Stoczni i znajdującego się przed nim placu, związanego z ważnymi wydarzeniami historycznymi. Potwierdzono wcześniejsze oceny, że ranga miejsca z jego wciąż odczuwanym autentyzmem, wymaga wyjątkowych starań o jego zachowanie i ochronę. Zwrócono uwagę, że nadal jest jeszcze czas na wycofanie się z pomysłów inwestycji niszczących to wyjątkowe w skali europejskiej dziedzictwo.

W podsumowaniu wypracowanych wniosków członkowie Komitetu jednomyślnie stwierdzili, że:

1. Jedynym możliwym do rozpatrywania wariantem ponownej kandydatury Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa jest skonstruowanie wniosku ograniczonego do idei „Solidarności”.
2. Teren Stoczni jest miejscem pamięci narodowej o najwyższej randze, które należy chronić i jest to odpowiedzialność i obowiązek współczesnych przed przyszłymi pokoleniami.
3. Idea „Solidarności” z racji swojego znaczenia posiada ogromny potencjał, lecz stan terenu Stoczni jest katastrofalny, a przedstawione perspektywy rozwoju zagrażają autentyczności

¹⁸ Po praktycznym rozwinięciu tej idei, w 2015 roku Europejskie Centrum Solidarności oficjalnie otrzymało dokument Znak Dziedzictwa Europejskiego.

¹⁹ Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Wyciąg z protokołu z posiedzenia wyjazdowego Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce w Gdańsku w dniu 11 marca 2009 r., Warszawa, 13 maja 2009 r.

miejsca.

4. Potrzebna jest pomoc władz państwowych, gdyż samo miasto nie jest w stanie udźwignąć ciężaru ochrony terenu Stoczni²⁰.

- Il. 4 Teren dawnej Stoczni Gdańskiej, po lewej stronie historyczna Sala BHP, jako pierwsza wpisana do rejestru zabytków w 1999 roku.

Ustalenia podjęte podczas spotkania w Gdańsku, Generalny Konserwator Zabytków przekazał w maju 2009 roku Prezydentowi Miasta i Pomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków. Mimo zdecydowanego wyrażenia szczegółowych opinii o kierunkach dalszego postępowania, władze miasta nie przejawiały woli modyfikacji obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego, a wojewódzki konserwator zabytków nie wdrożył procedur wpisu obszaru Stoczni Gdańskiej do rejestru zabytków. Po raz kolejny Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, z uwagi na brak możliwości wspierania zakończonej sukcesem aplikacji, zmuszone było do zawieszenia procedury z dalszym pozostawieniem Gdańska na liście miejsc oczekujących²¹. Przez kilka kolejnych lat, mimo szeregu deklaracji ze strony zainteresowanych stron i instytucji, sytuacja zdeterminowana surowymi zasadami ocen wdrażanych przez Komitet Światowego Dziedzictwa pozostawała bez zmian.

Ocena dokonana przez ICOMOS w 2015 roku

Idea ochrony obszaru dawnej Stoczni Gdańskiej ponownie pojawiła się w 2015 roku w związku z trwającymi na jej terenie rozbiórkami kolejnych obiektów przemysłowych. Na zlecenie władz miasta ICOMOS wykonał ekspertyzę zatytułowaną „Studium wyboru form ochrony konserwatorskiej terenów i obiektów postoczniowych w Gdańsku”²². Po raz pierwszy kompleksowo przedstawiono w nim aktualny stan ochrony konserwatorskiej stoczni. W końcowych zaleceniach opracowania wskazano, że pilnie należy: podjąć działania związane z rozszerzeniem wojewódzkiej ewidencji zabytków, uwzględnić ochronę terenów stoczni i jej stref buforowych w zapisach Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta, wszcząć procedury wpisu do

²⁰ Uchwała nr 5 Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce z dnia 11 marca 2009 r.

²¹ Tak zwana Tentative List, <http://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp 08 05 2017 r.

²² Affelt Waldemar, Tomasz Błyskosz, Marcin Gawlicki, *Studium wyboru form ochrony konserwatorskiej terenów i obiektów postoczniowych w Gdańsku*, praca pod redakcją Marcina Gawlickiego, konsultacja Bogusław Szmygin, PKN ICOMOS, Gdańsk czerwiec 2015.

rejestrze zabytków między innymi obszaru i obiektów dawnej Stoczni Cesarskiej oraz przystąpić do zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Zasugerowano także, by przygotować wniosek o uznanie terenów dawnej Stoczni Gdańskiej za Pomnik Historii pod nazwą „Stocznia Gdańska – historyczny zespół budowlany – miejsce narodzin Solidarności”. Dopiero po zrealizowaniu wszystkich działań kierunkowych, które w pełni uwzględnią postulaty ochrony wartości kulturowych, zalecono przygotowanie w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego wniosku o wpisanie terenów dawnej Stoczni Gdańskiej – miejsca narodzin społecznego ruchu „Solidarność”, na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO²³.

W ramach wyżej przedstawionych postulatów dotychczas jedynie znacząco rozszerzono wojewódzką ewidencję zabytków, a najcenniejsze budowle wpisano do rejestru zabytków²⁴. Pozostałe zalecenia nie doczekały się realizacji.

Il. 5 Tereny dawnej Stoczni Gdańskiej, widok w kierunku historycznego zespołu Stoczni Cesarskiej.

Podsumowanie

W okresie ostatnich dwudziestu lat starania o wpis Gdańska na Listę Światowego Dziedzictwa – podobnie jak kryteria, które należy spełnić – podlegały szeregowi zmian i modyfikacji. Ten proces zapoczątkowała – jak to można ocenić z perspektywy czasu – standardowa aplikacja, w której zasadniczym przedmiotem ochrony był zespół zabudowy historycznej o niekwestionowanych walorach zabytkowych. Nie do końca precyzyjnie zdefiniowane pojęcie autentyzmu odbudowanego po zniszczeniach wojennych miasta, wpłynęło na negatywną ocenę wartości miejsca. Rozwój myśli konserwatorskiej ostatnich dziesięcioleci, w tym szczególnie dostrzeżenie niematerialnych wartości dziedzictwa, stworzył szansę dla szerokiego docenienia miejsc utożsamianych ze zwrotnymi punktami współczesnej historii. Takim nadal pozostaje, utrwalona w świadomości społecznej, Stocznia Solidarności. O tym, czy w przyszłości uznana będzie za godną umieszczenia na Liście Światowego Dziedzictwa, zgodnie zdecydować powinny osoby odpowiedzialne za stan jej współczesnej ochrony.

²³ Ibidem s. 60, 61.

²⁴ Trwa procedura odwoławcza od podjętych przez WKZ decyzji.